

Besprekingen en aankondigingen

De redactie verwelkomt initiatieven tot het schrijven van evaluatieve recensies en korte boekaankondigingen. Neemt u daartoe vooraf contact op met de recensieredacteur.

Nicola Lacey, A Life of H.L.A. Hart. The Nightmare and the Noble Dream, Oxford: Oxford University Press 2004, xiii + 422 p.

Naar aanleiding van dit boek over de beroemde rechtsfilosoof H.L.A. Hart rijzen twee vragen. Begrijpen wij zijn *Concept of Law* (1961) beter na lezing van deze biografie? Wie was de persoon die zoveel rechtsfilosofen heeft beïnvloed? Op beide vragen geeft Nicola Lacey een bevredigend antwoord. Als vriendin van de familie had Lacey toegang tot niet-gepubliceerde manuscripten, dagboeken en brieven. Zij sprak met Harts weduwe, Jenifer, en overige familieleden, alsmede met een groot aantal van zijn vrienden, oud-collega's en leerlingen. Lacey's beschrijving van de levensloop van Herbert Hart (1907-1992) omvat zijn geboorte te Leeds in een welvarend kleermakersmilieu van tweede generatie joodse immigranten, zijn verrichtingen op school en zijn studententijd in Oxford. Lacey volgt Harts succesvolle vooroorlogse loopbaan als advocaat (in die tijd schreef hij voor *The Economist*); zijn werk in de oorlog bij de Britse inlichtingendienst; zijn academische loopbaan in Oxford na de oorlog tot en met zijn emeritaat; Harts werkende leven erna en de laatste jaren tot aan zijn dood. Verder doet Lacey verslag van de totstandkoming van Harts wetenschappelijk werk en geeft zij de hoofdlijnen ervan weer. De drie onderdelen: Harts werk, het milieu van Oxford en Harts gecompliceerde leven, krijgen ongeveer gelijke aandacht.

De invloed van *Oxford philosophy*, in contrast met *linguistic philosophy* uit Cambridge, was bepalend voor Harts rechtsfilosofisch oeuvre. Vooral J.L. Austin met zijn precieze analyses van taalgebruik heeft een stempel op Harts denken gedrukt. Harts bewondering voor Austin geeft tegelijk zijn appreciatie weer van het belang van de rechtsvorming in de praktijk, alsmede van de rol daarin van de advocatuur. Hart schreef over Austin (p. 144):

'His understanding and subtle analysis of language absolutely excited me [...]. [H]e was naturally interested in law and he would have made a formidable QC [...].'

De kruisbestuiving tussen de bestudering van het recht in de praktijk en *linguistic philosophy* is hetgeen Hart wereldberoemd zou maken (p. 146).

Typierend voor Harts werkwijze is het in 1959 samen met Tony Honoré gepubliceerde *Causation in the Law* op basis van een gedetailleerde analyse van de rechtspraak:

‘In taking a question of central interest to philosophers, and examining how it worked within legal reasoning, he was, after all, doing precisely the kind of work which had attracted him to the Chair.’ (p. 165)

Uit de co-productie met Honoré blijkt Harts respect voor de rechtsvorming door de (Engelse) rechter, zij het dat Hart afstand nam van de ‘bootlicking attitude’ die leden van de rechtenfaculteit in de jaren vijftig tegenover leden van de rechterlijke macht ten toon spreidden (p. 157).

De biografie vergelijkt de wetenschappelijke methode van Hart met die van Wittgenstein:

‘In their Austinian zeal, Herbert and Tony Honoré reduced linguistic usage to a body of doctrine rather than seeing it as a social practice which takes place within a context the specific nature of which would merit investigation. It is interesting to speculate on what difference it would have made on Herbert’s further work, and to the *Concept of Law* in particular, had he taken a broader, Wittgensteinian approach. Given Wittgenstein’s emphasis on the embeddedness of language games within social practices and forms of life, it is likely that there would have been positive effects on the development of a genuinely social or institutional understanding of law.’ (p. 218)

Lacey geeft drie verklaringen voor Harts terughoudendheid: ‘[...] an impatience with what he saw as Wittgenstein’s scandalously obscure written style [...]’; loyaliteit naar J.L. Austin en diens *Oxford philosophy*; en in de derde plaats het door Hart niet aanvaarde feit dat, Wittgenstein volgend, de verheldering van ‘legal practices’ niet slechts gezocht zou moeten worden in ‘an analysis of doctrinal language but in a historical and social study of the institutions and power relations within which that usage take place’ (p. 219). Die consequentie was voor Hart kennelijk onverteerbaar: ‘A full acceptance of Wittgenstein [...] would have threatened Herbert’s idea of himself as a philosopher.’ (p. 219) Dit zelfbeeld was voor Hart niet zonder twijfel:

‘The philosophers thought I was a marvellous lawyer and the lawyers thought I was a marvellous philosopher.’ (p. 171)

Hart ontleende volgens Lacey in zijn *Concept of Law* wel degelijk onderdelen van Wittgensteins *linguistic philosophy* (p. 225). Elders¹ citeerde Hart, in verband met interpretatieperikelen van contracten, de beroemde vraag van Wittgenstein naar de relevante impliciete vooronderstellingen bij het aangaan van verbintenissen:

‘Someone says to me: “Shew the children a game”. I teach them gaming dice, and the other says “I didn’t mean that sort of game”. Must the exclusion of the game with dice have come before his mind when he gave me the order?’²

Harts waardering voor Wittgenstein was gemengd. Hij citeerde in een brief aan een collega een opmerking van Hans Kelsen, net als Karl Popper mede-oprichter van *Rechtstheorie, Zeitschrift für Logik, Methodenlehre, Kybernetik und Soziologie des Rechts* (p. 251):

‘What I cannot understand is your interest in that charlatan Wittgenstein!’

Harts twijfel strekte zich ook uit over zijn rol als vader, als echtgenoot en als vriend. Onzeker was Hart over zijn geaardheid, alsmede over zijn positie tegenover het Britse establishment en de gevestigde universitaire orde in Oxford. Voor de buitenwacht was Hart het toonbeeld van werelds en intellectueel succes, maar het ophouden van uiterlijke zekerheid en continu volgehouden zelfbeheersing leidden tot grote interne spanningen. Wij lezen dat Hart na zijn vervroegde emeritaat zelfs werd opgenomen in een psychiatrische kliniek, toen hij moeite had creatieve intellectuele prestaties te blijven leveren en het debat te voeren met critici op zijn werk, onder wie zijn opvolger Ronald Dworkin. Na een ingrijpende behandeling in 1983 kon Hart zijn werk hervatten.

Lacey geeft een gedetailleerde weergave van ‘[...] some disturbing glimpses of the costs of exceptional professional success’ (p. 353). Onverbloemd is haar bewering over Harts zelfinzicht aan het einde van zijn leven: ‘[...] a grain of self-disgust, as he looked back over the course of this own work-centered and often self-preoccupied life.’ (p. 357)

Een interessante verklaring voor de totstandkoming van Harts reputatie is: ‘[...] Austin’s institutional power, the status of philosophy, and the impor-

1 Zie H.L.A. Hart, *Positivism and the Separation of Law and Morals*, *Harvard Law Review* 71 (1958), p. 593-629.

2 Ludwig Wittgenstein, *Philosophical Investigations*, translated by G.E.M. Anscombe, Oxford: Blackwell 1967, p. 33. Een Nederlands jurist denkt aan Haviltex.

tance in Oxford of a reputation for formidable cleverness in seminars and informal conversation.' (p.148) Een rol speelt verder dat na de oorlog 'Oxford philosophy dominated philosophical scholarship in England, while British philosophy continued to dominate philosophy all over the English speaking world' (p. 132). Dit alles leidde tot de door Hart gedeelde 'Oxford-centered view of the world' (p. 160).

Lacey schetst Hart als in maatschappelijk opzicht progressief en intellectueel integer. Hart zette zich in voor politieke en maatschappelijke doelen. Hij wierf actief fondsen voor het tehuis waarin zijn gehandicapte vierde kind was opgenomen. Als in een scène uit Schönbergs *Verklärte Nacht* vraagt Hart zich af of het kind van hem was. De huwelijksontrouw van Harts vrouw wordt expliciet genoemd; de biografie is aan haar opgedragen.

Hart heeft velen beïnvloed met zijn beschouwingen over de aard en de grondslag van het leerstuk van juridische verbintenissen. Hart heeft met zijn bijdrage aan het academisch debat argumenten aangedragen ter onderbouwing van progressieve opvattingen over straf en (publieke) moraal. Volgens de biografie was Harts steun van vitaal belang voor de afschaffing van de doodstraf (buiten het militaire strafrecht), het beëindigen van de censuur en het niet langer strafbaar stellen van homoseksuele handelingen tussen volwassenen. Lacey meent dat Hart ruimdenkend was tegenover zijn leerlingen die hij hun eigen ontplooiing gunde. Hij heeft geijverd Dworkin als zijn opvolger benoemd te krijgen, omdat die – in tegenstelling tot de aanvankelijk gedoodverfde opvolger Honoré – aan de filosofie het primaat gaf bij de ontwikkeling van de rechtstheorie in plaats van andere mogelijke ingangen. Aan Harts voorspraak deed niet af dat Dworkin kritisch tegenover Harts gedachtegoed stond. Hart had er overigens geen behoefte aan de opvolgende generatie dwingend zijn stempel op te leggen.

De biografie is niet steeds soepel geschreven. Vooral de weergave van Harts rechtsfilosofie is hier en daar stug geformuleerd. De schrijfster is geen beroepsbiograaf, maar hoogleraar strafrecht en rechtstheorie aan de *London School of Economics*. Niettemin onthult Lacey een genuanceerd, gedetailleerd en levendig beeld van een groot rechtsfilosoof, volgens de flaptekst zelfs 'the twentieth century's greatest legal philosopher'. Harts blijvende verdienste is dat hij in het debat tussen aanhangers van het natuurrecht en positivisten een beschrijving van aard en functioneren van rechtsregels aanbiedt en vervolgens door middel van zijn theorie over primaire en secundaire regels het recht kan definiëren zonder fundering op moraal, een *Grundnorm*, of religieuze grondslag. Harts rechtsbegrip stelt ons in staat te onderscheiden tussen *geldige* en *ongeldige* rechtsregels, *geldende* en *niet geldende* rechtsregels, en vervolgens tussen *moreel aanvaardbare* en *moreel onaanvaardbare* rechtsregels.

De biografie van Lacey biedt voor iedere geïnteresseerde in het wetenschappelijk werk van Hart waardevol inzicht in de achtergronden en totstandkoming ervan. De biografie schept een genuanceerd beeld van een getalenteerd en getormenteerd rechtsfilosoof; het beeld is zowel kritisch als met sympathie opgebouwd. Na bestudering van Harts werk en na een ontvangst door hem in 1977 in Oxford was mijn mening: bewonderenswaardig; na lezing van de biografie voeg ik daaraan toe: maar niet te benijden. De biografie stemt tot nadenken over rechtsfilosofische vragen en over levenskeuzen.

H.J.M. Boukema (Aerdenhout)